

STANDARTIZACIJA DOKUMENTINĖS KOMUNIKACIJOS INSTITUCIJOSE RINKOS POŽIŪRIU

NIJOLĖ BLIŪDŽIUVIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas,
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: nijole.bliudziuviene@kf.vu.lt

Dokumentinės komunikacijos institucijos imasi naujų, technologijomis grįstų, vartotojų aptarnavimo uždavinių, siekia teikti šiuolaikines paslaugas ir konkuruoti rinkoje. Paslaugos vis dažniau perkeliamos į virtualią terpę, todėl tampa aktualu naudoti informacijos ir dokumentavimo, komunikacijos, žiniatinklio standartus, kurie užtikrintų informacinių sistemų funkcinį ir techninį suderinamumą. Standartai tampa būtina informacinės infrastruktūros dalimi, kuri suteikia galimybę veikti sistemai nepaisant laiko ir erdvės, ar būti naudojami skirtingų vartotojų grupių tuo pat metu. Svarbiausia žinių ekonomikos vertybė yra informacija, todėl rinkos požiūriu pagrindinis dokumentinės komunikacijos uždavinys – pateikti metaduomenis, visateksčius išteklius bei užtikrinti skaitmeninio turinio išsaugojimą, prieigą ir naudojimą. Bibliotekos, muziejai ir archyvai teikdami paslaugas vartotojams kuria vertę, kuri atsiranda, kai informacija transformuojama į plačiai prieinamą paslaugą. Straipsnyje rinkos ir paslaugų teikimo kontekste nagrinėjama standartizacijos veikla bibliotekose, muziejuose ir archyvuose.

Reikšminiai žodžiai: standartizacija, Tarptautinė standartizacijos organizacija, tarptautinis standartas, atvirieji standartai, rinka, bibliotekos, muziejai, archyvai.

ĮVADAS

Visuomenė pereina iš industrinės į žinių ekonomikos etapą. Svarbiausia žinių ekonomikos vertybė yra informacija. Informacinėje visuomenėje, kuri neatsiejama nuo technologijų, svarbūs informacijos mainai. Šiuolaikinėje visuomenėje paplitę įvairiarūšiai mainai ne pelno ir viešosiose įstaigose, socialinių ryšių tinkluose, forma-

laus ir neformalaus bendravimo priemonės ir bendruomeniškumo būdai gali reikšmingai rinkos santykių tarpininkai.

Šiuolaikinė rinka – ištisas kompleksas specializuotų rinkų, apimančių veiksmus, atliekamus keičiant prekes, paslaugas ar pinigus. Mainai rinkoje vyksta tarp tų, kurie turi ne tik finansinių ar materialių išteklių, bet ir nematerialių išteklių, pavyzdžiui, informacijos. Anksčiau rinka dažnai buvo

siejama su vieta, kurioje vyksta mainai, o šiuolaikinė rinka suprantama kaip patys mainai (pirkimas, pardavimas, santykiai tarp parduodančių ir perkančių, teikiančių ir vartojančių paslaugas). Plačiai taikant informacines technologijas rinkos vieta gali būti perkelta į virtualią erdvę.

Anglų sociologai Donas Slateris ir Fran Tonkiss teigia, kad „rinkos logika vis labiau įsiterpia į mąstymą apie socialines institucijas bei individus, tad konkurencijos, įmonės, naudos ir pasirinkimo sampratos galimos taikyti įvairiems žmonių profesinio gyvenimo aspektams, galimybės naudotis viešuoju aptarnavimu ir netgi asmeniniams siekiams“ [10, 7]. Šį teiginį galime plačiau interpretuoti remdamiesi socialinių institucijų – bibliotekų, muziejų, archyvų, teikiančių viešąsias paslaugas, integracija, ypač teikiant virtualias paslaugas, nes čia atsiskleidžia bendradarbiaujančių institucijų galimybės konkuruoti teikiant paslaugas vartotojams, gauti naudą ir būti ta įstaiga, kurią vartotojas pasirenka informacijos poreikiui patenkinti.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti dokumentinės komunikacijos institucijų kai kuriuos standartizacijos aspektus rinkos požiūriu. Siekiant šio tikslo ypatingas dėmesys skiriamas standartais paremtos suskaitmenintos informacijos paslaugos, kurią teikia dokumentinės komunikacijos institucijos virtualioje terpėje, vietai rinkoje. Plačiau analizuojama standartizavimo veiklos, atliekamos dokumentinės komunikacijos institucijose, slinktis į rinką, siekiant patenkinti augančius vartotojų poreikius ir siūlant jiems naujas paslaugas.

Paslaugų, informacijos ir kitų socialinių formų mainai susieja individus ir jų atstovaujamas organizacijas ypatingais saitais. Dalyvaujant nacionalinėje, Europos, tarptautinėje standartizacijos veikloje, artimiau susipažįstama su kitų institucijų profesine veikla, poreikiais ir problemomis, atsiranda funkcinės integracijos ir bendrų susitarimų galimybė. Standartas yra bendru sutarimu priimtas dokumentas, jo turinys gali ir turi patenkinti visų suinteresuotų šalių poreikius. Standarte sukauptos žinios ne tik perduodamos jį kūrusiems asmenims, bet yra visuotinai prieinamos ir taikomos.

Dokumentinės komunikacijos institucijos kaip socialinės institucijos skirtos įvairių vartotojų grupių poreikiams aptarnauti, todėl prie kintančių poreikių pritaiko ir fondus, ir paslaugas. Bibliotekos atlieka atrankos, kaupimo funkcijas, organizuoja, saugo, išlaiko ir suteikia prieigą prie informacijos išteklių, tačiau tokias pat funkcijas atlieka muziejai ir archyvai. Neretai visų trijų tipų informacijos ir dokumentavimo institucijos ne tik atlieka panašias funkcijas, bet ir aptarnauja tas pačias vartotojų grupes. Todėl dėsninga, kad atsiradus ir plintat informacinėms technologijoms siekiama sujungti paslaugas ir suteikti bendrą prieigą prie turimų informacijos šaltinių.

Rinkos ekonomikos sąlygomis sprendimus, susijusius su investicijomis, paskirstymu ir vartojimu, lemia rinkos jėgos. Kadangi laisvojoje rinkoje siekiama, kad vyriausybė kuo mažiau reguliuotų rinkos procesus, tą funkciją iš dalies galėtų atlikti standartai, jiems būtų galima priskirti reguliavimo

funkciją. Tokiu būdu galėtų būti peržiūrimi atskirų sektorių uždaviniai, iškeliant tarpsektorinius prioritetus, perskirstant dokumentinės komunikacijos institucijų uždavinius ir kuriant naujas socialumo ir integracijos formas, grindžiamas skirtingas valdymo formas turinčių, bet giminingų pagal atliekamas funkcijas ir socialinį vaidmenį institucijų sąveika.

Didėjanti nematerialių prekių dalis lemia globalizacijos plėtrą ir duomenų srautų apyvartą. Jeigu gamybą laikytume pirmine ekonomikos sritimi, tai, kaip teigia Peteris Weibelas [12], paslaugos ir komunikacijos technologijos yra antriniai ekonomikos sektoriai, kurie atlieka pagrindinį vaidmenį globaliai kaupiant kapitalą ir yra tikroji varomoji jėga, slypinti už diegiamų socialinių naujovių. Pereinama nuo daiktinės, produktais grindžiamos, prie laiku grindžiamos ekonomikos. Įtinklinta visuomenė yra tokios ekonomikos pamatas, joje mokama ne už produktą, o už jo naudojimą laike.

TARPTAUTINĖ STANDARTIZACIJA IR RINKOS APLINKA

Bibliotekos, muziejai ir archyvai, atsižvelgdami į pakitusius vartotojų poreikius, imasi naujų, technologijomis grįstų, vartotojų aptarnavimo uždavinių, kurių sprendimui telkiasi standartus. Kurdamos bendras paslaugas dokumentinės komunikacijos institucijos tariasi dėl bendrų visuotinai priimtų standartų, kad juos įdiegus būtų optimaliai patenkinti vartotojų lūkesčiai.

ISO/TC 46 „Information and documentation“ veiklos programoje rinkos sąvoka

vartojama bendrąja prasme ir apima visos visuomenės interesus (gamintojų, vartotojų, valdžios institucijų, organizacijų, atstovaujančių įvairiems socialiniams ir ekonominiams interesams, ir t. t.). Apibūdinant rinkos aplinką pabrėžiama, kad technikos komitetas yra svarbus ekonominės ir socialinės veiklos dalyvis, kai kalbama apie informacijos pateikimą, rodymą kompiuterio ekrane, kontekstualizaciją, rūšiavimą, tvarkymą, išsaugojimą ir naudojimą įvairiose pramonės ir intelektinėse srityse [3, 5]. Kai kurie šio technikos komiteto parengti standartai taikomi už informacijos ir dokumentavimo srities ribų.

Rinkos plėtotė priklauso nuo su ja susijusių technologijų raidos, atsižvelgiant į jos komercinius aspektus, pavyzdžiui, šalių kodai pagal ISO 3166 naudojami informacijos internacionalizacijai teisinėje ir diplomatinėje aplinkoje, internete, elektroniniame versle, ISO direktyvose. ISO/TC 46 veiklos sritis apima elektroninės vyriausybės ir elektroninio verslo plėtrą. Tarptautinė standartizacijos organizacija siekia susitarimo su kitomis tarptautinės standartizacijos organizacijomis skatinti tarpusavio sąveiką atpažįstant skirtingus arba prieštarigus požiūrius į standartizaciją, išvengiant pastangų dubliavimo ir painiavos tarp vartotojų, užtikrinant tarpsektorinę darną elektroninio verslo srityje.

Informacinių paslaugų rinkoje, kuriai standartus rengia ISO/TC 46 „Information and documentation“, dalyvauja didelį tarpusavio priklausomybės laipsnį turinčios pelno ir ne pelno organizacijos. Tačiau jos

supanašėja, kai siekiama patenkinti vartotojo poreikius, ypač kai paslaugas ketinama teikti už tam tikros institucijos ribų. Rinka taip pat siekia apimti platesnę verslo aplinką, todėl organizacijoms tampa būtini informacijos įvairiose laikmenose kontrolės, valdymo ir efektyvaus naudojimo standartai.

Atsižvelgiant į informacijos ir dokumentavimo srities plėtros specifiką, pastebima keletas svarbesnių standartizacijos aplinkos pokyčių ir rinkos tendencijų:

- didėja priklausomybė ir sankirta su žiniatinklio standartais, kurie rengiami už ISO/TC 46, o neretai net ISO ribų;
- didėja priklausomybė nuo užsakomųjų paslaugų, todėl reikia standartų, kad jos būtų teikiamos efektyviai ir užtikrintai;
- didelis techninis šuolis nuo informacijos kūrimo, platinimo ir saugojimo popieriuje iki elektroninės formos ir kontroliuojamo popieriuje veiklos proceso transformacija į elektroninį vyksmą;
- dokumentai panašėja į daugialypius informacijos objektus, tai daro jų kūrimą, gamybą, organizaciją, platinimą ir laikymą sudėtingesnius;
- padidėjęs nuotolinio mokymo iniciatyvų poreikis ir kompiuterinio mokymo plėtra, kuriai reikia naujų standartų, meta iššūkių esamoms informacijos sklaidos priemonėms;
- visuomenės spaudimas sutrumpinti standartų rengimo laiką ir užtikrinti jų visuotinį pripažinimą;
- didėja susidomėjimas kokybės standartu ISO 9000 ir būtinų standartinių priemo-

nių plėtra, kurios būtų efektyvios daugeliui informacijos ir dokumentavimo srities aspektų;

- siekiant išlaikyti ir padidinti lėšas, statistikos metodologija ir standartai vis dažniau naudojami skirtingoje ir kiekybiškai sunkiai išmatuojamoje rinkoje;
- geriausių išsaugojimo priemonių numatymas fondų (rinkinių) archyvams, bibliotekoms ir muziejams [3, 8].

Šie veiksniai ir tendencijos, įvardytos ISO/TC 46 veiklos programoje rodo, kad standartizacija dokumentinės komunikacijos institucijose susiduria su iššūkiais, nuo kurių sprendimo priklauso tolesnė šių institucijų veiklos raiška ir plėtros galimybės. Todėl būtina įvertinti standartizacijos naudą ir teikiamus pranašumus.

ISO/TC 46 siekia užtikrinti funkcinį sistemų suderinamumą, pateikdama bendrąjį sąrašą reikalavimų, būdingų visoms sistemoms, apibūdinti duomenis, reikalingus duomenų mainams, pagrįstiems modeliu, apimančiu duomenis ir metaduomenis, duomenų modelius, schemas ir įrašo sintaksę. Taip pat specifikuoja protokolus, naudojamus mainams, ir bando juos suderinti su aukštesnio lygmens kodavimo ir perdavimo protokolais.

Standartai – integrali informacinės infrastruktūros dalis. Informacinės infrastruktūros plėtra – prioritetinga išsivysčiusių valstybių ekonominės ir socialinės politikos kryptis kuriant žinių visuomenę. Bibliotekos, muziejai ir archyvai kurdami elektronines paslaugas ir virtualius rinkinius daug dėmesio skiria informacinių ir komunikaci-

nių technologijų plėtrai, kuri neįmanoma be visuotinai priimtinių tarptautinių ir atvirųjų standartų.

Bibliotekos, muziejai ir archyvai įgyvendindami savo tikslus taiko atitinkamus objektų turinio aprašymo ir identifikavimo, metaduomenų, prieigos ir sklaidos standartus. Dokumentavimo institucijos tampa tiesioginiais (atstovaudamos savo institucijai) arba netiesioginiais (taikydamos standartus) standartizacijos subjektais.

Informacijos infrastruktūra vystosi link atvirųjų standartų. Pastebima, kad standartai evoliucionuoja atvirųjų ontologijų ir atvirojo kodo linkme [6, 258–259]. ISO/TC 46 veiklos programoje pabrėžiama, kad atsiranda poreikis vietoje formalių standartų naujoms medijų rūšims sukurti gerosios praktikos rekomendacijas [3, 8]. Bibliotekos, muziejai ir archyvai naudoja ne tik tarptautinius informacijos ir dokumentavimo srities, bet ir atvirojo informacijos technologijų, elektroninių dokumento formato ir interneto standartus. Jų propagavimas ir rėmimas vis labiau stiprėja dėl keleto priežasčių: tokiais standartais pagrįstas sistemas lengviau valdyti, jos tarpusavyje sujungiamos, siejamos, patogu keistis duomenimis. Atvirieji standartai laisvai prieinami visiems, yra nemokami. Jie padidina galutinio vartotojo pasirinkimo laisvę, nes neteikia pirmenybės vienam tiekėjui ir sukuria sąžiningą, konkurencingą rinką [1, 4]. Techninio lygmens suderinamumui užtikrinti dažniausiai naudojami atvirieji standartai.

Vienas svarbiausių standartizacijos uždavinių – funkcinis sistemų suderinamu-

mas. Kuriant integralią virtualią bibliotekų informacinę sistemą, taip pat ir šiuolaikines virtualias bibliotekas bei tarpinstitucines paveldosaugos talpyklas, naudojami tarptautiniai ir atvirieji standartai. Standartai tampa būtina sistemos dalimi, jie suteikia galimybę veikti sistemai nepaisant laiko ir erdvės ar būti naudojami skirtingų vartotojų grupių tuo pat metu.

Dauguma standartizacijos projektų, tiek nacionalinių, tiek tarptautinių, susiję su pramonės gaminiais, nors tai gali būti ir intelektiniai produktai. Standartais siekiama sukurti funkcionalų koordinavimą, t. y. nė vienas gaminy ar produktas negali veikti savaime, jis turi būti derinamas su techninėmis sistemomis, kurių funkcinė dalis yra standartai [8].

Elektroninėje terpėje standartai tampa integralia informacinės infrastruktūros dalimi. Skaitmeninių bibliotekų kūrimas techniškai įmanomas taikant tinkamus standartus, kurie sumažintų išlaidas ir padidintų apdorojimo bei prieigos galimybes. Metaduomenų standartai vieni svarbiausių kuriant informacijos paieškos sistemas. Jie plačiai naudojami tiek kuriant kompiuterinius katalogus, tiek keičiantis metaduomenų įvediniais. Tačiau, atsižvelgiant į vartotojų poreikius, būtina ne tik aprašyti išteklius, bet ir pateikti visą jų turinį, sujungtą su metaduomenimis.

Organizuoti skaitmeninės bibliotekos turinį padeda katalogavimo ir metaduomenų standartai. Informacijos vartotojai turi žinoti apie jos buvimą, turėti galimybę ją surasti ir prie jos prieiti. Kuriant skaitme-

nines bibliotekas būtina plėtoti vartotojo sąsajas ir funkcines galimybes, kad jos tiktų sparčiai kintančios informacijos sistemų terpei ir augantiems vartotojų poreikiams. Pereinant nuo atskirų prie susietų sistemų keliamas kitas uždavinys – funkcinis sistemų suderinamumas, kuris gali būti pasiektas taikant standartus. Vartotojui nėra svarbu, kam priklauso išteklius, jam svarbu turėti garantuotą prieigą prie jo.

Skaitmeninių bibliotekų sąsaja turi užtikrinti viso joje esančio turinio identifikavimą, nepaisant vietos, kalbos, formos ar kitų požymių. Todėl sistemos turi būti tinkamai standartizuotos, kad galėtų sąveikauti viena su kita ir būti suderinamos, jeigu reikia, užtikrinamas jų tęstinumas. Išlaikysio tęstinumą projekto pavyzdžiu galėtų būti Lietuvos integrali bibliotekų sistema, tarptautiniais duomenų mainų ir kitais standartais remiantis sukurta metaduomenų sistema, kurią galima pildyti naujais posistemiais.

Atsižvelgiant į dabartinius vartotojų poreikius, Lietuvoje kuriama visatekstė skaitmenintų kultūros paveldo objektų duomenų bazė. E. paveldo portalas yra tokio bandymo pradžia, kai suteikiama prieiga prie skaitmeninto bibliotekų, muziejų ir archyvų turinio. Kuriant virtualią skaitmeninio paveldo sistemą „buvo susitarta dėl skaitmeninius objektus aprašančių metaduomenų, skaitmeninių objektų archyvavimo ir jų saugojimo bei prieigos standartų“ [11, 97], skirtingos žinybines priklausomybės dokumentinės komunikacijos institucijose.

Kuriamos skaitmeninės bibliotekos ir duomenų talpyklos turi būti patrauklios ir

naudingos vartotojams, bet sykiu ir standartizuotos, kad jų turinį būtų galima perkelti į naujesnės kartos, sparčiai kintančias ir tobulėjančias technologijas bei taikomas programas, užtikrinant funkcinių suderinamumą. Skaitmenines bibliotekas dažniausiai kuria ne viena biblioteka, bet bendradarbiaudama su kitomis bibliotekomis ir vis dažniau su kitomis dokumentinės komunikacijos institucijomis – archyvais ir muziejais.

Martinus Libickis tvirtina, kad globalioje skaitmeninėje bibliotekoje svarbu „išsaugoti ryšius, portatyvias duomenų struktūras, užtikrinti duomenų mainus ir sistemų bei paslaugų susietumą [...]. Nepaisant tinklo duomenų mainų standartų pažangos, visišką suderinamumą tebėra tolimas tikslas“ [2, 167]. Tai gali būti sunku pasiekti dėl techninės ir programinės (neretai skirtingų kartų) įrangos įvairovės, todėl būtina kurti ir taikyti tokius standartus, kurie užtikrintų funkcinių sistemų suderinamumą. Kad būtų išlaikytas informacijos gyvavimo ciklas, skaitmeninės bibliotekos turinys gali būti perkeliamas iš vienu skaitmeninių bibliotekų į kitas arba pritaikomas kitoms taikomosioms programoms.

Informacinės infrastruktūros kūrėjai ir vartotojai vis dažniau keičiasi duomenimis, mainai yra įprastinė veiklos ir komunikacijos dalis, turinio fiksavimas ir ilgalais išsaugojimas tampa ypač svarbus, todėl suderinamumo standartai įgyja didelę reikšmę teikiant kokybiškas paslaugas ir dalyvaujant rinkoje.

Standartų nauda informacinėje visuomenėje yra didžiulė, bet sunkiai kiekybiškai

įvertinama [3, 8–9]. Todėl standartų rengėjų užduotis – sukurti standartus, kurie leistų susieti bibliotekų, muziejų ir archyvų turimus išteklius ir užtikrinti nuoseklumą vienoje skaitmeninėje bibliotekoje, t. y. būtų galima patirti teigiamą standartų poveikį.

Nepaisant to, kad kuriamos virtualios sistemos ir jomis naudosis virtualūs vartotojai virtualioje realybėje, tačiau tam, kad toks modelis būtų įgyvendintas, būtina taikyti hipertikrovę reguliuojančius standartus. Dokumentinės komunikacijos institucijos, kurdamos integralias virtualias paslaugas, atveria hipertikrovę, į kurią siūloma pasinerti vartotojams. Taigi, virtualios paslaugos remiasi realiais standartais, kurie užtikrina duomenų kaupimą, prieigą, išsaugojimą ir konkurencinį pranašumą.

DOKUMENTINĖS KOMUNIKACIJOS INSTITUCIJŲ STANDARTIZACIJA IR RINKA

Labiau įsigalint vartotojų visuomenei ir sparčiau plėtojantis informacinėms technologijoms, kurios suteikia galimybę persikelti į virtualią realybę, tampa aktuali tikrovės ir jos reiškinių problema. Virtualios paslaugos kuriamos menamiems vartotojams. Kuriamai hipertikrovei svarbu naudoti informacijos ir dokumentavimo, komunikacijos standartus, kurie suteikia galimybę bibliotekoms, muziejams ir archyvams, integruoti savo pastangas ir teikti jas vartotojams. Paslaugų gavėjams nesvarbu žinoti apie žinybinę teikiančių paslaugas įstaigų priklausomybę, jų veiklos pasidalijimą. Jiems svarbiausia – gauti poreikius tenkinančią informaciją.

Įžengus į poindustrinę erą, rinkos „centrinės vietos teorija“, sukurta XX a. 9-ajame dešimtmetyje, nebeteiko prasmės, nes pasiūlos ir paklausos struktūra vis dažniau persikelia į virtualią erdvę ir šiuolaikinė abstrakti rinka įgauna kitą ekonominės veiklos organizavimo būdą. Globalėjančios rinkos akivaizdoje kultūrinės vertybės įgauna ekonominę vertę, jos yra žinių ekonomikos išteklius.

Virtualios bibliotekos vizija – tai bendroje sistemoje veikiančios bibliotekos, telekomunikacinės priemonės ir unifikuota vartotojo sąsaja. Virtualių bibliotekų ir skaitmenintų dokumentų portalams sukurti sunaudojama daug finansinių ir žmogiškųjų išteklių, todėl tikimasi sulaukti visuomenės dėmesio ir paramos. Visuomenė – tai socialinė institucija, tačiau informacinė visuomenė yra ypatinga tuo, kad besinaudodama informacinėmis technologijomis ji gali tapti „nematoma“ ir egzistuoti hipertikrovėje. Naujos visuomenės, o tokia ir yra informacinė visuomenė, koncepcijos apima įvairius ryšių tinklus, galinčius įtraukti ir rinkas.

Nors rinkai būdingas išskaičiavimas, tačiau jai nesvetimas ir vartotojų ekonominis elgesys, grindžiamas noru gauti kuo didesnę naudą mažiausiomis laiko ar išteklių sąnaudomis. Vartotojai paskirsto ribotus išteklius, siekdami įgyvendinti kuo daugiau tikslų, todėl renkasi tas duomenų talpyklas, kurių prieiga ir duomenų pateikimas patogiausias ieškoti ir rasti informacijos.

Bibliotekos, muziejai ir archyvai, teikdami paslaugas vartotojams, įvertina ne ekonominį reiškinį, t. y. kainą, bet remiasi neekon-

mine sąvoka – vertė, kuri nėra medžiaginis ar objektyvus veiksnys, nustatomas pagal gamybos sąnaudas ar atsispindintis kainoje. Vertė kuriama, kai vyksta transformacija, šiuo atveju informacija transformuojama į plačiai prieinamą paslaugą. Atskiros ir bendradarbiaujančios dokumentinės komunikacijos institucijos siekia didesnės vertės vartotojui ir remiasi standartais kaip priemone kurti inovatyvioms suderintoms sistemoms, tinkamoms teikti plačiai prieinamas paslaugas, išlaikyti konkurenciją informacijos rinkoje, kuri nors ir prisideda prie socialinės ir ekonominės darnos, tačiau yra sudėtinga ir nepaprastai kaiti.

Skirtingai nuo kitų mainų rūšių, informacija galima keistis jos neprarandant, t. y. nesumažinant kiekio, kurį ji turi. Keičiantis informacija, jos ne tik nesumažėja, bet net daugėja. Standartai žinių ekonomikos visuomenėje tampa svarbiu informacijos, dažnai inovatyvios, ir žinių šaltiniu. Žinių visuomenėje žiniomis dalijamasi ir jos naudojamos žmonių gerovei kelti, gerovės užtikrinimas laikomas ir vienu iš standartizacijos tikslų.

Dauguma dokumentinės komunikacijos institucijų turi technologinę infrastruktūrą ir informacines sistemas. Didžiausia problema žinių ekonomikoje yra pats turinys, apimančis skaitmeninio turinio išsaugojimą, prieigą ir naudojimą. Semantinio suderinamumo aspektu skaitmeninių objektų katalogavimas ir aprašymas yra aktualiausias klausimas. J. Majerová atkreipia dėmesį, kad standartų taikymas pamatinėms aprašomosioms struktūroms ir duomenų įvediniui būdams taps neišvengiamas, ypač kai bus kuriama darni

kultūros paveldo duomenų bazė, kuri taps pagrindine žinių duomenų baze [7, 39].

Globali informacijos infrastruktūra apima ištisas kompiuterines ir komunikacines sistemas, taip pat ir informacijos turinį, teikiamas paslaugas, informacijos išteklių kūrėjus ir vartotojus. Visų šių dalių tarpusavio sąveikos pamatu galima laikyti standartus. Informacijos infrastruktūra tampa viena svarbiausių infrastruktūrų, skirtų visuomenės gerovei, nes dauguma sričių vis labiau priklauso nuo informacinių technologijų. Įvairių sričių „tarpusavio priklausomybė reiškia, kad vis daugiau kasdienės veiklos aspektų ima priklausyti nuo atsirandančios globalios informacijos infrastruktūros“ [2, 49].

Sprendimas taikyti tuos pačius teksto, atvaizdo, garso, kalbų, metaduomenų, turinio ir kitus standartus atrodo techniškai paprastas, tačiau ne visada įgyvendinamas dėl praktinių ir politinių priežasčių. XX a. pabaigoje tyrėjai pastebėjo, kad standartai, būdami strategine ekonominės konkurencijos ir diplomatijos priemone, tampa technologijų politikos priešakine linija [2, 227]. Standartizacijos procese dalyvauja daug subjektų, turinčių įvairių politinių, ekonominių, socialinių interesų, tarp jų vyksta gana atkakli kova priimančią sprendimą dėl standarto pripažinimo.

BIBLIOTEKOS, MUZIEJAI IR ARCHYVAI – RINKOS DALYVIAI

Bibliotekos, muziejai ir archyvai teikia paslaugas, todėl jas galima laikyti informacinių paslaugų rinkos dalyvėmis. Pagal

ekonominės veiklos apytakos modelį, rinkų vieta ekonomikoje parodoma atsakant į tris pagrindinius ekonomikos klausimus – ką, kaip ir kam gaminti. Dokumentinės komunikacijos institucijos, siekdamos kokybiškai ir šiuolaikiškai pateikti informaciją ir žinias vartotojams, renkasi skaitmeninio projektus, kuriais suteikia galimybę kiekvienam norinčiam per internetą pamatyti ir naudotis dokumentiniais ištekliais. Siekdamos, kad jų paslauga būtų kokybiška, o produktas (įvairūs duomenų bankai) funkcionalus ir derėtų su kitomis duomenų talpyklomis, jos renkasi tarptautinius ar kitus pripažintus ir plačiai taikomus standartus. Viena vertus, dokumentavimo institucijos tampa tiesioginiais (atstovaudamos savo institucijai) arba netiesioginiais (taikydamos standartus) standartizacijos subjektais, o kita vertus – aktyviais kultūros industrijos veikėjais, kuriančiais pridedamąją vertę ir „darančiais teigiamą įtaką vietos ekonomikai“ [4, 9].

Kiekvienas žmogus yra ir vartotojas, ir gamintojas. Kaip ir visi rinkos subjektai, jie priklauso vieni nuo kitų. Rinkos struktūra – tai rinkos požymių visuma, lemianti gamintojų ir vartotojų elgseną. Pabrėžtina, kad informacijos paslaugų rinkoje yra didelė konkurencija, tačiau bibliotekos, muziejai ir archyvai gali pasiūlyti tokias paslaugas, kokių negalėtų teikti nė viena kita institucija. Tokį dokumentinės komunikacijos išskirtinumą lemia jos turimi dokumentai, tarp kurių yra kultūros paveldo objektų, dominančių vartotojus, bet sunkiai prieinamų dėl jų fizinės būklės ir fizinės saugojimo vietos. Konkurencija verčia gamintojus, paslaugų

teikėjus dirbti našiai, gerinti produkto ar paslaugos kokybę, geriau aptarnauti vartotojus. Šiuolaikiniai bibliotekų, muziejų ir archyvų kultūros paveldo projektai įgyvendinami skaitmeninėje terpėje, todėl būtina taikyti standartus, kurie užtikrintų teikiamų duomenų apdorojimą ir paiešką, saugumą, prieigą, ilgalaikį išsaugojimą ir funkcinių sistemų suderinamumą.

Kadangi rinka negali tinkamai išspręsti kai kurių visuomenei svarbių problemų, jos patikimos valstybei. Rinkos sistema nekuria visų būtinų paslaugų ar prekių, tai yra rinkos sistemos trūkumas, todėl žmonėms turi būti užtikrinta galimybė naudotis viešosiomis prekėmis ir paslaugomis. Tokios rūšies paslaugos prieinamos visiems be papildomų išlaidų.

Informacijos paslaugų rinkoje dalyvauja daug privačių institucijų. Tačiau bibliotekos, muziejai ir archyvai yra valstybės finansuojamos institucijos, kurios būdamos rinkos dalyvės teikia ne privačias, o viešąsias paslaugas. Viešosios prekės ir paslaugos teikia naudą daugiau nei vienam žmogui tuo pačiu metu, tai yra viena iš valstybės ekonominių funkcijų.

Institucijų, priklausomų nuo informacijos ir dokumentavimo standartų, atsakomybės sanklota informacijos teikimo grandinėje leidžia išvelgti bendrus aspektus kuriant, skleidžiant, valdant, saugant ir naudojant dokumentuotą informaciją bet kurioje laikmenoje: spausdintinėje, vaizdo, garso, skaitmeninėje ar kitoje. Todėl informacijos kūrėjai, gamintojai, platintojai, vadybininkai, informacijos saugotojai ir teikėjai (archyvai,

bibliotekos ir muziejai) yra aktyvūs rinkos dalyviai, savo veikloje taikantys pirmiausia oficialius tarptautinius standartus.

Didelį rinkos segmentą užima institucijos, atsakingos už informacijos archyvavimą ir ilgalaikį išsaugojimą. Didžiausiose bibliotekose ir archyvuose neretai įkurtos dokumentų konservavimo ir išsaugojimo laboratorijos, įvairių organizacijų dokumentų valdymo padaliniai, garso ir filmų archyvai, kuriuos prižiūri asociacijos ir kitos organizacijos, valstybės ir visuomeninių organizacijų archyvai. Šios grupės turi specialių poreikių siekdamas sukurti tvarią informaciją, kad ir kokioje laikmenoje ji būtų, ir archyvavimo procese priklauso nuo įvairių tiekėjų. Todėl standartai yra būtini siekiant atlikti šį darbą efektyviai, ekonomiškai ir nuosekliai.

Bibliotekos, archyvai ir muziejai, atlikdami kultūros paveldo išsaugojimo funkciją, kuri yra reikšminga informacijos infrastruktūros dalis, laikosi nustatytos praktikos ir nacionalinių bei tarptautinių standartų, užtikrina, kad, atsiradus naujai kompiuterinės technologijos ir programinės įrangos kartai, informacijos ištekliai būtų perkelti į naujas laikmenas neprarandant jų turinio. Tam būtina dokumentinių komunikacijos institucijų kompetencija ir susitarimas taikyti duomenų mainų, saugojimo ir prieigos standartus, kurie leidžia naudoti jau sukauptus duomenis naujausiose technologijose, užtikrinti funkcinį sistemų suderinamumą ir nuolatinę prieigą.

Bibliotekų, muziejų ir archyvų integruotų informacinių sistemų suderinamumo pamatas – standartai, kurie padeda:

- aprašyti, išsaugoti ir suteikti prieigą prie praeities ir ateities kultūros įvairovės ir gausos;
- susitarti dėl vienodos terminijos;
- užtikrinti sistemų, kurias kuriant dalyvauja skirtingos dokumentinės komunikacijos institucijos, funkcinį suderinamumą;
- užtikrinti duomenų perimamumą keičiantis technologijoms;
- integruoti bibliotekas, muziejus ir archyvus funkciniu aspektu;
- įgyti konkurencinį pranašumą informacijos paslaugų rinkoje.

Bibliotekos, muziejai ir archyvai – į vartotoją orientuotos institucijos, jos suteikia laisvą prieigą prie skaitmenintų kultūros paveldo objektų ne tik vietos, bet ir pasaulio mastu. Šių institucijų veiklos strategiją formuoja radikalios naujovės, kurios kartu yra ir iššūkis, ir galimybė patekti į informacinių paslaugų rinką. Dokumentinės komunikacijos institucijos, naudojamos naujausias technologijas ir standartus, gali sėkmingai įeiti į rinką, joje veikti ir konkuruoti. Sparti technologijų plėtra ir kaita, nauji vartotojų poreikiai skatina diegti strategines naujoves bibliotekose, muziejuose ir archyvuose, o neretai ir dalyvauti bendruose projektuose, kad būtų vienijamos pastangos kokybiškai ir šiuolaikiškai aptarnauti vartotojus.

IŠVADOS

Bibliotekos, muziejai ir archyvai teikdami paslaugas vartotojams kuria vertę, transformuodami informaciją į paslaugą. Dokumentinės komunikacijos institucijos siekia dides-

nės vertės vartotojui ir remiasi standartais kaip priemone kurti inovatyvias suderintas sistemas, tinkamas teikti plačiai prieinamas paslaugas, įgyti konkurencinį pranašumą ir dalyvauti informacijos paslaugų rinkoje.

Informacijos infrastruktūra apima išstisias kompiuterines ir komunikacines sistemas, taip pat ir informacijos turinį, teikiamas paslaugas, informacijos išteklių kūrėjus ir vartotojus. Informacijos infrastruktūra tampa viena svarbiausių infrastruktūrų, skirtų visuomenės gerovei, nes dauguma sričių yra vis labiau priklausomos nuo informacinių technologijų, o standartai tampa integralia informacinės infrastruktūros dalimi.

Sparčiai gausėjanti skaitmeninio turinio formų, kalbų įvairovė, galimybė jį saugoti daugelyje vietų, didina identifikavimo, aprašymo, saugojimo vietos nustatymo, prieigos užtikrinimo, funkcinio suderinamumo būtinumą, kuris gali būti įgyvendintas taikant standartus.

Viešojo paslaugų sektoriaus institucijos, kurioms priklauso bibliotekos, muziejai ir archyvai, pasirinkusios tarptautinius ir atvirusius standartus, geba rasti tarpsektorinio bendradarbiavimo sprendimus ir sukurti

techninio, semantinio ir organizacinio suderinamumo pagrindą, kuris leidžia įgyti pranašumą teikiant paslaugas ir dalyvaujant rinkoje.

Bibliotekos, muziejai ir archyvai turi savitus dokumentacijos struktūros ir turinio reikalavimus. Atskirai kuriamos sistemos gali būti jungiamos į vieną bendrą arba bendradarbiaujant kelioms įstaigoms iš karto kuriama viena sistema. Tam reikalingas bendras sutarimas dėl standartų taikymo, taip užtikrinant sistemų suderinamumą ir tęstinumą, ekonomišką sistemų palaikymą ir valdymą bei patogų ir atitinkantį vartotojo poreikius aptarnavimą.

Atsiliepdamos į naujus technologijų iššūkius dokumentinės komunikacijos institucijos kuria naujas elektronines paslaugas, prieinamas ne tik savo šalies, bet ir pasaulio vartotojams, tampa pripažintomis ekonominio ir socialinio gyvenimo, rinkos dalyvėmis. Bibliotekos, muziejai ir archyvai – į vartotoją orientuotos institucijos. Naudodamos naujausias technologijas ir standartus jos gali sėkmingai įeiti į rinką, joje veikti ir konkuruoti teikdamos laisvą prieigą prie skaitmenintų kultūros paveldo objektų ne tik vietos, bet ir pasaulio mastu.

NUORODOS

1. *Atvirųjų standartų vartotojo vadovas* [interaktyvus]. Vilnius, 2005. 52 p. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.akl.lt/2005/phare/AtvirujuStandartuVartotojuVadovas.pdf>>.

2. BORGMAN, C. L. *Nuo Gutenbergo iki globalios informacijos infrastruktūros*: informaci-

jos prieiga tinklų apraizgytame pasaulyje. Kaunas, 2003. 328 p. ISBN 9986-850-49-5.

3. Business plan ISO/TC 46 Information and documentation. Iš *International Organization for Standardization* [interaktyvus]. [Geneva], 2008 [žiūrėta 2008 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://isotc.iso.org/live>

link/livelihood/fetch/2000/2122/687806/ISO_TC_046_Information_and_documentation_.pdf?nodeid=1959966&vernum=0>.

4. GLOSIENĖ, Audronė; ir RUDŽIONIENĖ, Jurgita. Kultūros paveldo institucijų plėtra: politikos, technologijų, inovatyvios praktikos ir mokslinių tyrimų sąveika. *Informacijos mokslai*, 2006, t. 36, p. 9–26. ISSN 1392-0561.

5. HOPKINSON, Alan. Introduction to library standards and the players in the field. Iš *Digitalia* [interaktyvus]. 2006, no. 2, p. 11–21 [žiūrėta 2008 m. lapkričio 24 d.]. Prieiga per internetą: <digitalia.sbn.it/upload/documenti/digitalia20062_HOPKINSON.pdf>.

6. LAUŽIKAS, Rimvydas. Standartai ir autorių teisės: tarp industrinės ir tinklaveikos visuomenių. Iš *Atminties komunikacija archyvuose, bibliotekose ir muziejuose: mokslo politikos ir praktikos sąveika*. Vilnius, 2008, p. 250–261.

7. MAJEROVÁ, Jarmila. A brief essay on documents and objects in library, museum and art gallery standards. *Latvijas Arhīvi*, 2008, nr. 2, p. 34–41.

8. MOLHOLM, Kurt. Standards and interoperability. *Information Services and Use*, 2006, no. 26, p. 29–37.

9. RAYWARD, Boyd W. Electronic information and the functional integration of libraries, museums and archives. Iš *History and electronic artefacts*. Edited by Edward Higgs. Oxford, 1998. p. 207–226. ISBN 0-19-823633-6.

10. SLATER, Don; TONKISS, Fran. *Rinkos visuomenė: sociologinė studija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. 341 p. ISBN 9986-39-365-5.

11. VARNIENĖ, Regina; DAUGIALA, Giedrius. Virtuali skaitmeninio paveldo sistema – atminties institucijų sąveikos pagrindas. Iš *Atminties komunikacija archyvuose, bibliotekose ir muziejuose: mokslo politikos ir praktikos sąveika*. Vilnius, 2008, p. 95–109.

12. WEIBELAS, Peteris. Ars electronica: naujieji protagonistai ir aljansai XXI amžiaus mene. *Literatūra ir menas*, 2004, rugs. 24 d.

STANDARDIZATION IN DOCUMENTARY INSTITUTIONS IN THE MARKET ENVIRONMENT

NIJOLĖ BLIŪDŽIUVIENĖ

Abstract

Libraries, museums, and archives when providing user services generate value out of transforming information into service. Documentary institutions aim to provide more user value adhering to standards as a means for establishing innovative coordinated systems that are appropriate for provision of widely accessible services, achieving competitive supremacy, and participation in the information services market.

The information infrastructure comprises entire computer and communication systems

as well as information content intended for services, creators and users of information resources. Integrating standards as part of its own framework, the information infrastructure plays an important role in public welfare as a great number of social spheres become increasingly dependent on information technologies.

Adoption of international and open standards by libraries, museums, and archives enables them to find solutions for intersector collaboration and makes a strong case for interoperabil-

ity, semantic, and organizational compatibility which gives advantage in the market and service provision activities.

Libraries, museums, and archives institutions apply specific requirements for documentation structure and content. Separately created systems may be integrated into a common system, or a single system may be established by several coordinated institutions. It requires collaborative agreements on standards' implementation, ensuring the interoperability and continuity of systems, more economical system support and management as well as easy maintenance that meets the user's needs.

Responding to emerging technological challenges, documentary institutions establish new electronic services available to users within their own countries and worldwide and become recognized actors within the economic and social infrastructure and the market. Libraries, museums, and archives are user-oriented institutions. By implementing the newest technologies and adhering to commonly agreed standards, they have an opportunity to successfully enter the market, operate and compete there both on national and global levels providing free access to digitized cultural heritage objects.

Įteikta 2009 m. vasario mėn.